

Sygn. akt V ACa 371/20

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 listopada 2020 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: Sędzia SA Paulina Asłanowicz (spr.)

Sędziowie: SA Aleksandra Kempczyńska

SA Marta Szerel

po rozpoznaniu w dniu 10 listopada 2020 r. w Warszawie

na posiedzeniu niejawnym

sprawy z powództwa J. O. (1)

przeciwko J. Ś. i L. Ś. (1)

o zachówek

na skutek apelacji powoda i pozwanych

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 26 lutego 2020 r., sygn. akt II C 228/18

I. zmienia zaskarżony wyrok:

1. w części w punkcie drugim w ten sposób, że zasądza od J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie na rzecz J. O. (1) kwotę 16312,50 zł (szesnaście tysięcy trzysta dwanaście złotych pięćdziesiąt groszy) wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia 10 października 2018 roku do dnia zapłaty oraz odsetki za opóźnienie od kwoty 149368,32 zł (sto czterdzieści dziewięć tysięcy trzysta sześćdziesiąt osiem złotych trzydzieści dwa grosze) od dnia 10 października 2018 roku do dnia 25 lutego 2020 roku;

2. w punkcie trzecim w ten sposób, że zasądza od J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie na rzecz J. O. (1) kwotę 11295,64 zł (jedenaście tysięcy dwieście dziewięćdziesiąt pięć złotych sześćdziesiąt cztery grosze) tytułem zwrotu kosztów procesu;

II. oddala apelację powoda w pozostałym zakresie;

III. oddala apelację pozwanych w całości;

IV. zasądza od J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie na rzecz J. O. (1) kwotę 5945 zł (pięć tysięcy dziewięćset czterdzieści pięć złotych) tytułem zwrotu kosztów procesu w postępowaniu apelacyjnym.

Aleksandra Kempczyńska Paulina Asłanowicz Marta Szerel

Sygn. akt V ACa 371/20

UZASADNIENIE

Pozwem z dnia 13 marca 2018 roku J. O. (1) wniósł o zasądzenie na jego rzecz od pozwanych J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie kwoty 258333 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 19 lutego 2018 roku do dnia zapłaty tytułem zachowku. Powód domagał się również zasądzenia kosztów procesu według norm przepisanych, w tym kosztów zastępstwa procesowego.

Pozwani J. Ś. i L. Ś. (1) wnieśli o oddalenie powództwa w całości oraz o zasądzenie kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego.

Wyrokiem z dnia 26 lutego 2020 roku Sąd Okręgowy w Warszawie:

I. zasądził od J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie na rzecz J. O. (1) kwotę 149368,32 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 26 lutego 2020 roku do dnia zapłaty;

II. w pozostałym zakresie oddalił powództwo;

III. zasądził od J. Ś. i L. Ś. (1) solidarnie na rzecz J. O. (1) kwotę 9220 zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

Powyższy wyrok wydany został w oparciu o następujące ustalenia i rozważania prawne:

Z. O. (1) miała z mężem J. O. (2) dwoje dzieci: J. oraz E.. E. Ś. (1) z domu O. miała dwoje dzieci: J. i L.. J. O. (1) zawarł związek małżeński z A. O.. Małżeństwo trwa w dalszym ciągu.

W dniu 22 października 2001 roku Z. O. (1), J. O. (1) oraz E. Ś. (2), jako spadkobiercy ustawowi po J. O. (2), zmarłym w dniu(...) roku, dokonali częściowego działu spadku. Na mocy sporządzonego przez K. Ł., notariusza w W., aktu notarialnego repertorium (...), na J. O. (1) przeszedł udział wynoszący 1/2 części we współwłasności nieruchomości położonej w miejscowości K., gmina D., stanowiącej działkę oznaczoną w ewidencji numerem (...) dla której Sąd Rejonowy w Wołominie prowadzi księgę wieczystą nr (...) (dawny numer KW (...); dalej: „nieruchomość w K.”). Stawający oświadczyli, że z tytułu dokonanego częściowego działu spadku nie czynią między sobą żadnych spłat ani dopłat.

Zgodnie z umową częściowego działu spadku z dnia 22 października 2001 roku po J. O. (2), zawartej w akcie notarialnym nr repertorium (...) Z. O. (1), E. Ś. (2) i J. O. (1) rozstrzygnęli, że udział 1/2 części stanowiącego odrębną nieruchomości lokalu mieszkalnego numer (...) o powierzchni 104,87 m⁽²⁾ położonego w W., przy ulicy (...), dla którego Sąd Rejonowy dla Warszawy - Mokotowa w W. prowadzi księgę wieczystą nr (...), z własnością opisanego lokalu związany jest udział wynoszący 232/1000 części w nieruchomości wspólnej, którą stanowi prawo użytkowania wieczystego gruntu, na którym usytuowany jest budynek, z którego lokal ten został wyodrębniony oraz własność części budynku i innych urządzeń, które nie służą do wyłącznego użytku właścicieli poszczególnych lokali nabytej E. Ś. (2).

W dniu 11 września 2009 roku Z. O. (1), J. i A. O. zawarli umowę darowizny w formie aktu notarialnego sporządzonego przez notariusza w W. K. Ł., repertorium (...). Zgodnie z jej treścią Z. O. (1) darowała swój udział wynoszący 1/2 części w nieruchomości w K. swojemu synowi i synowej J. i A. O. do ich majątku wspólnego. Strony określiły wartość umowy darowizny na kwotę 15000 zł.

W dniu 5 grudnia 2011 roku Z. O. (1) i E. Ś. (2) zawarły umowę zniesienia współwłasności nieruchomości. Strony były współwłaścicielkami w udziałach wynoszących po 1/2 części lokalu przy ulicy (...). Współwłasność lokalu przy ulicy (...) została zniesiona w ten sposób, że lokal ten nabyła w całości E. Ś. (2). Z tytułu dokonanego zniesienia współwłasności strony nie uczyniły sobie żadnych spłat ani dopłat, ani nie zachowały w stosunku do siebie wzajemnych roszczeń. E. Ś. (2) zobowiązała się zapewnić Z. O. (1) dożywotnie zamieszkanie w lokalu przy ulicy (...).

W dniu 24 listopada 2016 roku A. i J. O. (1) oraz R. i A. W. zawarli umowę sprzedaży w formie aktu notarialnego sporządzonego przez notariusza w W. K. Ł., repertorium (...). Zgodnie z § 2 umowy A. i J. O. (1) sprzedali A. i R. W. nieruchomość w K. za cenę 84000 zł.

E. Ś. (2) zmarła około(...) roku. W wyniku dziedziczenia na podstawie ustawy spadek po niej nabyły dzieci: J. i L. Ś. (2) w udziałach po 1/2. W skład spadku weszła również własność lokalu przy ulicy (...). W konsekwencji J. Ś. i L. Ś. (1) stali się współwłaścicielami lokalu przy ulicy (...) w udziałach po 1/2 części.

Z. O. (1) zmarła w dniu (...) roku. Postanowieniem Sądu Rejonowego dla Warszawy - Śródmieścia w Warszawie postanowiono, że spadek po Z. O. (1) na podstawie ustawy nabyli syn J. O. (1) w 1/2 części oraz wnuki: J. Ś. i L. Ś. (1) po 1/4 części spadku każde z nich.

W chwili śmierci Z. O. (1) posiadała w (...) SA rachunek o numerze (...), na którym zgromadziła kwotę 25246,94 zł.

Z. O. (1) nie pozostawiła długów, ani innego rodzaju obciążeń.

Koszty pogrzebu Z. O. (1) wyniosły 7579,80 zł i opłacone zostały przez J. Ś.. Ona też otrzymała zasiłek pogrzebowy w wysokości 4000 zł. W dniu pogrzebu A. O. przekazała J. Ś. 300 zł za wieniec.

Wartość lokalu przy ulicy (...), według jego stanu na dzień 5 grudnia 2011 roku, a według cen obecnych, wynosi 1280000 zł i za taką kwotę prawo to zostało zbyte przez J. Ś. i L. Ś. (1), zaś przy uwzględnieniu prawa dożywotniego w nim zamieszkania Z. O. (1) wartość lokalu wynosiła 1200000 zł. Natomiast wartość nieruchomości w K. wynosiła 87000 zł.

J. O. (1) przebywa na stałe od ponad 10 lat w (...) W Polsce na przestrzeni tego czasu był dwa razy. Wówczas odwiedzał matkę Z. O. (1). Przebywający w (...) syn utrzymywał kontakt telefoniczny z matką, rozmawiając z nią m.in. na tematy polityczne i dotyczące przeszłości rodziny.

Pod koniec życia przez kilka miesięcy Z. O. (1) żywiła urazę do syna z powodu wysuwanych roszczeń co do podziału jej majątku wobec E. Ś. (2). Z czasem matka zapomniała, że była obrażona.

A. O. – żona J. O. (1) regularnie utrzymywała kontakt z teściową Z. O. (1). Odwiedzała ją.

W odpowiedzi na wezwanie do działu spadku z dnia 12 stycznia 2018 roku J. Ś. wskazała, że żądanie działu spadku z dokonaniem spłaty na rzecz J. O. (1) jest bezprzedmiotowe ze względu na wysokość czynnego stanu spadku wynoszącą zero. Jej zdaniem nieruchomość przy ulicy (...) nie należała do spadkodawczyni.

Pismem z dnia 29 stycznia 2018 roku J. O. (1) wezwał do zapłaty zachowku.

Powyższy stan faktyczny Sąd Okręgowy ustalił na podstawie dowodów z dokumentów i ich odpisów. Żadna ze stron nie kwestionowała autentyczności przedstawionych dokumentów. Również Sąd I – ej instancji nie znalazł podstaw do ich podważenia z urzędu.

Za wiarygodne i spójne Sąd Okręgowy uznał zarówno dowody z przesłuchania powoda, pozwanych, jak i z zeznań świadka A. O.. Stan faktyczny nie był sporny pomiędzy stronami.

Nie budziło wątpliwości Sądu Okręgowego, że powód – syn Z. O. (1) jest osobą uprawnioną do otrzymania zachowku, jako zstępny spadkodawczyni. Prawo to jest bowiem niezależne od podstawy spadkobrania, tj. czy to na mocy testamentu, czy na podstawie ustawy. W tym drugim przypadku, w praktyce, prawo do zachowku nabiera znaczenia, gdy spadkodawca dokonał za życia darowizny o znacznej wartości w porównaniu do wartości spadku. Sąd I – ej instancji wskazał także, że powód nie został wydziedziczony, nie zrzekł się dziedziczenia, nie został uznany za niegodnego dziedziczenia, ani nie odrzucił spadku. Zgodnie z postanowieniem z dnia z dnia 30 listopada 2017 roku J. O. (1) nabył spadek w wysokości 1/2 udziału, a wobec czego jego zachówek wynosi 1/4.

Sąd Okręgowy zwrócił przy tym uwagę, że w niniejszej sprawie nie ma zastosowania, przywoływany przez powoda w pozwie art. 1000 k.c., zgodnie z którym jeżeli uprawniony nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Powyższy przepis kreuje bowiem dodatkową, subsydiarną odpowiedzialność z tytułu zachowku osób, które otrzymały darowiznę doliczoną do spadku. Odpowiedzialność ta się aktualizuje, gdy uprawniony od zachowku nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny. W niniejszej sprawie powód domaga się spełnienia świadczenia od innych spadkobierców, wobec czego jako podstawę prawną żądań powoda należy wskazać art. 991 § 2 k.c., zgodnie z którym jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia.

W spadku Z. O. (1) bezspornie pozostawiła środki pieniężne zgromadzone na jej koncie bankowym w wysokości 25246,94 zł oraz dług w postaci kosztów pogrzebu w wysokości 3279,80 zł, gdyż zgodnie z art. 922 § 3 k.c. do długów spadkowych należą także koszty pogrzebu spadkodawcy w takim zakresie, w jakim pogrzeb ten odpowiada zwyczajom przyjętym w danym środowisku. J. Ś. poniosła koszty pogrzebu Z. O. (1) w wysokości 7579,80 zł. Otrzymała zasiłek pogrzebowy w wysokości 4000 zł, a zatem do długu spadkowego należy zaliczyć kwotę 3279,80 zł.

Do wartości spadku Sąd Okręgowy nie zaliczył natomiast łóżka z materacem, wózka inwalidzkiego czy też krzesła toaletowego. Nie wiadomo bowiem, czy rzeczy te były potrzebne Z. O. (2),j czy też jej ciężko chorej córce E.. Nie wiadomo również, z czyich środków zostały zakupione. Z. O. (1) otrzymywała emeryturę. Nie wiadomo także, w jakim były stanie w dacie śmierci Z. O. (1) i jaką na tę datę przedstawiały wartość.

W konsekwencji Sąd I – ej instancji przyjął, że wartość spadku wyniosła 21967,14 zł.

Na podstawie art. 993 k.c., do substratu zachowku doliczyć należy wartość udziału w $\frac{2}{3}$ częściach we współwłasności nieruchomości w K.. Udział w takiej wysokości otrzymał bowiem powód w darowiznie od swojej matki. Wartość tego udziału wynosi 58000 zł.

Sporną w niniejszej sprawie była okoliczność, czy udział w wysokości $\frac{2}{3}$ części we współwłasności lokalu przy ulicy (...), przekazany na podstawie umowy o zniesieniu współwłasności nieruchomości oraz działu spadku, należy doliczyć do substratu zachowku. Wynika to z tytułu prawnego, pod jakim Z. O. (1) rozporządziła swoim udziałem, tj. w drodze umowy zniesienia współwłasności i działu spadku, podczas gdy w art. 993 k.c. wskazano, że do substratu zachowku dolicza się darowizny.

W konsekwencji, kluczowym dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy jest ocena, czy zniesienie współwłasności i dział spadku pod tytułem darmym należy doliczyć do substratu zachowku na podstawie art. 993 k.c. Zarówno w judykaturze, jak i piśmiennictwie, panują rozbieżności co do możliwości zaliczenia innych czynności prawnych pod tytułem darmym do substratu zachowku.

Sąd Okręgowy opowiedział się za stanowiskiem, że przez darowiznę, o jakiej mowa w art. 993 k.c., należy rozumieć wszelkie przysporzenia dokonane przez spadkodawcę mające na celu jedynie wzbogacenie obdarowanego swoim kosztem. Przemawia za nim przede wszystkim wykładnia celowościowa. Różnice konstrukcyjne pomiędzy darowizną a innymi czynnościami pod tytułem darmym nie powinny przesądzać o wysokości substratu zachowku, ponieważ przeczyłoby to podstawowej funkcji tej instytucji, jaką jest zabezpieczenie sytuacji majątkowej określonego kręgowi podmiotów. W szczególności ma to znaczenie w sytuacjach, gdy pomiędzy umową pod tytułem darmym a umową darowizny zachodzą dalekie zbieżności. W piśmiennictwie przedstawiono możliwą do wyprowadzenia z norm art. 993 i następnym k.c. interpretację, zgodnie z którą pojęcie darowizny na gruncie przepisów o zachowku obejmuje nie tylko umowę z art. 888 k.c., ale również takie nieodpłatne czynności spadkodawcy, które następują z majątku

spadkodawcy, powodują zmniejszenie spadku i z punktu widzenia osób uprawnionych mogą prowadzić do takiego samego ich pokrzywdzenia jak dokonanie darowizny.

Powołane przez stronę pozwaną judykaty dotyczyły rozporządzenia prawem własności gospodarstwa rolnego, które nie jest tak swobodne, jak rozporządzenie prawem własności w umowie darowizny, przy którym brak jakichkolwiek ograniczeń przedmiotowych i podmiotowych w myśl art. 888 k.c.

Reasumując, Sąd Okręgowy stwierdził, że do substratu zachowku należy doliczyć nie tylko umowy darowizny, nazwane w ten sposób, zgodnie z art. 888 k.c., ale i wszelkie inne rozporządzenia pod tytułem darmym mogące doprowadzić do takiego samego pokrzywdzenia uprawnionych do zachowku jak darowizna. Przyjęcie poglądu przeciwnego, opierającego się jedynie na wykładni literalnej, prowadziłoby do zakwestionowania celu instytucji zachowku i powodowałoby możliwość bardzo prostego obejścia przepisów o zachowku, co byłoby sprzeczne z art. 58 § 1 k.c. Jakkolwiek przepisy normujące instytucję zachowku stanowią wyjątek od zasady swobodnego testowania i ograniczają prawo własności, a więc powinny być interpretowane ściśle zgodnie z zasadą *singularia non sunt extendenda* („nie należy rozszerzać wyjątków”), to w tym wypadku prowadziłoby to do możliwości omijania prawa i osiągnięcia zamierzeń wprost sprzecznych z celem instytucji zachowku.

Spadkodawczyni Z. O. (1) w drodze umowy zniesienia współwłasności z dnia 5 grudnia 2011 roku rozporządziła swoim udziałem wynoszącym 1/2 części lokalu przy ulicy (...) w taki sposób, że uzyskała go w całości E. Ś. (2). Z tytułu dokonanego zniesienia współwłasności strony nie uczyniły sobie żadnych spłat ani dopłat, ani nie zachowały w stosunku do siebie żadnych roszczeń. E. Ś. (2) zobowiązała się zapewnić Z. O. (1) dożywotnie zamieszkanie w lokalu przy ulicy (...). Zdaniem Sądu Okręgowego tak zawarta umowa definitywnie nie spełnia warunków umowy dożywocia, gdyż ogranicza się jedynie do zobowiązania względem matki do zapewnienia prawa dożywotniego zamieszkania w lokalu przy ulicy (...).

Zniesienie współwłasności nie zostało też dokonane jako ekwiwalent zobowiązania E. Ś. (2). Z treści umowy wynika jednoznacznie, że zniesienie współwłasności lokalu przy ulicy (...) dokonane zostało bez czynienia sobie „żadnych spłat i dopłat, a strony nie zachowały w stosunku do siebie wzajemnych roszczeń”. Zobowiązanie E. Ś. (2) do zapewnienia mieszkania swojej matce Z. O. (1) nosi znamiona pisemnego potwierdzenia możliwości zamieszkiwania w określonym lokalu, czym mogłaby spełniać swoje zobowiązania alimentacyjne wobec chorej matki lub obciążenia nieruchomości służebnością osobistą. Nie pozbawia to jednak umowy zniesienia współwłasności nieodpłatnego (darmego) charakteru. Zniesienie współwłasności nieruchomości z ustanowieniem służebności mieszkania na rzecz darczyńcy lub innej służebności osobistej nie uniemożliwia zakwalifikowaniu umowy jako darowizny.

Sąd Okręgowy uznał, że rozporządzenie 1/2 udziału należącego do Z. O. (1) na rzecz córki E. Ś. (2) było rozporządzeniem pod tytułem darmym w rozumieniu art. 993 k.c. Rzeczywisty skutek zniesienia współwłasności lokalu przy ulicy (...) prowadzi do takich samych następstw w sferze prawa spadkowego, jak gdyby udział 1/2 we współwłasności lokalu został przekazany w drodze umowy darowizny. W jednym i w drugim przypadku E. Ś. (2) stałaby się jedynym właścicielem nieruchomości kosztem majątku Z. O. (3).

Podsumowując, Sąd I – ej instancji ocenił, że umowa zniesienia współwłasności z dnia 5 grudnia 2011 roku stanowi czynność prawną nieopłatną, którą należy doliczyć do substratu zachowku. Przekazanie udziału prawa współwłasności lokalu niepodważalnie nie stanowi drobnej darowizny, zwyczajowo w danych stosunkach przyjętej. Dokonana została na rzecz córki, a więc osoby będącej spadkobiercą, wobec czego nie ma znaczenia, kiedy została uczyniona (art. 994 § 1 k.c.). Wynikająca z art. 994 § 1 k.c. niemożność doliczenia do spadku darowizn po upływie dziesięciu lat, licząc wstecz od śmierci spadkodawcy, dotyczy tylko takich darowizn, które zostały dokonane na rzecz osób obcych, nienależących do kręgu potencjalnych spadkobierców ani uprawnionych do zachowku.

Darowizna w postaci częściowego działu spadku z dnia 22 października 2001 roku na rzecz E. Ś. (2) dokonana przed więcej niż dziesięcioma laty podlegała doliczeniu do spadku przy obliczaniu zachowku należnego powodowi. Przyjęcie literalnej wykładni pojęcia „spadkobierca” użytego w art. 994 § 1 k.c. prowadziłoby do wniosku, że

niemożliwe jest dokonanie darowizny na rzecz spadkobiercy. Taka niweczyłaby cel przepisów o zachowku, którym jest urzeczywistnienie obowiązków moralnych spadkodawcy wobec najbliższych.

Powyższe rozważania pozostają aktualne również co do rozporządzeń spadkodawczyni Z. O. (1) w umowach działu spadku z dnia 22 października 2001 roku.

Do substratu zachowku wchodzi zatem spadek po Z. O. (1) o wartości 21967,14 zł, udział $\frac{1}{2}$ we współwłasności lokalu przy ulicy (...) (z tytułu zniesienia współwłasności) oraz udział $\frac{1}{4}$ we współwłasności tego lokalu (z tytułu częściowego działu spadku po J. O. (2) z dnia 22 października 2001 roku), a więc łącznie udział w wysokości $\frac{3}{4}$ lokalu przy ulicy (...), jak również udział w łącznej wysokości $\frac{2}{3}$ we współwłasności nieruchomości w K..

Wartość nieruchomości lokalowej przy ulicy (...), z uwzględnieniem prawa zamieszkiwania w niej spadkodawczyni, wynosi 1200000 zł według zgodnych oświadczeń stron, z tego spadkodawczyni darowała matce pozwanych udział w łącznej wysokości $\frac{2}{3}$, a zatem wartość tego udziału wynosi 800000 zł, co po dodaniu wyżej wskazanych kwot: 21967,14 zł (oszczędności w banku minus koszty pogrzebu) oraz kwoty 58000 zł ($\frac{2}{3}$ udziału we własności nieruchomości w K.) wynosi 879967,14 zł.

Wartość substratu zachowku po zsumowaniu wskazanych kwot oraz wyliczeniu wartości darowanych udziałów w nieruchomościach wyniosła 879967,14 zł.

Powodowi J. O. (1) należy się zachówek w wysokości $\frac{1}{4}$ substratu zachowku, gdyż powód odziedziczył po matce udział w wysokości $\frac{1}{2}$ części spadku, a więc należny mu zachówek wynosi $\frac{1}{2}$ udziału spadkowego. W konsekwencji z tytułu zachowku J. O. (1) przysługiwałoby roszczenie tytułem zachowku w wysokości 219991,79 zł.

Od kwoty wynikającej z roszczenia o zachówek należy odjąć to, co się należy J. O. (1) tytułem dziedziczenia. Jak zostało wskazane, J. O. (1) nabył spadek po Z. O. (1) w $\frac{1}{2}$ części. Wobec ustalenia, że powód odziedziczył połowę środków znajdujących się na koncie bankowym spadkodawczyni, kwota zachowku powinna zostać odpowiednio zmniejszona o połowę tej kwoty, czyli o 12623,47 zł.

Od tej kwoty należy również odliczyć kwoty darowizn otrzymanych przez spadkobiercę. Zgodnie z art. 1039 § 1 i 3 k.c., jeżeli w razie dziedziczenia ustawowego dział spadku następuje między zstępnymi albo między zstępnymi i małżonkiem, spadkobiercy ci są wzajemnie zobowiązani do zaliczenia na schedę spadkową otrzymanych od spadkodawcy darowizn oraz zapisów windykacyjnych, chyba że z oświadczenia spadkodawcy lub z okoliczności wynika, że darowizna lub zapis windykacyjny zostały dokonane ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia. Nie podlegają zaliczeniu na schedę spadkową drobne darowizny zwyczajowo w danych stosunkach przyjęte.

J. O. (1) otrzymał od spadkodawczyni Z. O. (1), w wyniku działu spadku po J. O. (2), udział $\frac{1}{6}$ części współwłasności nieruchomości w K.. Następnie matka powoda darowała udział $\frac{1}{2}$ części we współwłasności w tejże nieruchomości, łącznie zatem darowała udział w wysokości $\frac{2}{3}$. Wobec tego na poczet schedy spadkowej otrzymanej przez powoda należy zaliczyć kwotę 58000 zł.

Podsumowując wyliczenie kwoty należnej J. O. (1) z tytułu zachowku, Sąd Okręgowy stwierdził, że wynosi ona 149368,32 zł (219991,79 - 12623,47 - 58000).

Przeciwko zasądzeniu kwoty wynikającej z prawa do zachowku nie przemawia podniesiony zarzut nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.). W myśl utrwalonego orzecznictwa, sięganie po klauzulę generalną zasad współżycia społecznego powinno następować bardzo ostrożnie i wyjątkowo w takich sytuacjach, w których wykorzystywanie uprawnień wynikających z przepisów prawnych prowadziłoby do skutku nieaprobowanego w społeczeństwie ze względu na przyjęte zasady współżycia społecznego. W orzecznictwie utrwaliło się stanowisko, niepodważane przez doktrynę, zgodnie z którym nie jest wykluczone stosowanie art. 5 k.c. także do spadkowych praw podmiotowych, a więc również do prawa do zachowku, jednakże w takim przypadku zastosowanie art. 5 k.c. może nastąpić jedynie

w szczególnie rażących przypadkach. Taka konkluzja wynika przede wszystkim z analizy celu instytucji zachowku, którym jest ochrona interesów majątkowych najbliższych członków rodziny wymienionych w art. 991 § 1 k.c. poprzez zapewnienie im, niezależnie od woli spadkodawcy, a nawet wbrew jego woli, roszczenia pieniężnego odpowiadającego określonej w powołanym przepisie ułamkowi wartości udziału w spadku, który by im przypadł przy dziedziczeniu ustawowym.

Doniosłość następstw związanych z pozbawieniem prawa do zachowku uzasadnia przyjęcie, że postępowanie osób uprawnionych do zachowku musi być rażąco naganne albo cechować się złą wolą po ich stronie, aby uzasadniało pozbawienia ich prawa do zachowku. Nie można także abstrahować od faktu, że wyłączenia prawa do zachowku z uwagi na niewłaściwe postępowanie w stosunku do spadkodawcy, dokonuje on sam w drodze wydziedziczenia wskazanego w art. 1008 k.c. Spadkodawca może uprawnionego pozbawić prawa do zachowku przez wydziedziczenie, lecz ustawa wąsko określa przyczyny tego aktu (art. 1008 k.c.). Wykładnia art. 5 k.c. nie może prowadzić do obejścia ograniczeń wynikających z art. 1008 k.c. Możliwość całkowitego pozbawienia uprawnionego możliwości dochodzenia roszczenia o zachowek, z uwagi na nadużycie przez niego prawa podmiotowego w tym zakresie, może mieć miejsce jedynie wyjątkowo i w zasadzie powinna być ograniczona do wskazanych w art. 1008 k.c. przesłanek, które umożliwiałyby ewentualne wydziedziczenie.

Strona pozwana nie wskazała, które zasady współzycia społecznego powód naruszył. Nie można zdaniem Sądu Okręgowego uznać, że powód zachował się sprzecznie z zasadami współzycia społecznego poprzez wystąpienie z roszczeniem, podczas gdy przez wiele lat nie wysnuwał w tym temacie swoich żądań. Jak zostało wykazane, powodowi przysługuje prawo do zachowku, które mogło być realizowane dopiero po śmierci Z. O. (1). „Akceptowanie” przez powoda stanu rzeczy wynikającego z podziału majątku przez Z. O. (1) w żaden sposób nie czyni jego zachowania w postaci dochodzenia swojego roszczenia nieetycznym.

W niniejszej sprawie nie ma także zdaniem Sądu Okręgowego podstaw do stwierdzenia naruszenia zasad współzycia społecznego poprzez brak pomocy chorej matce Z. O. (1). Powód mieszka od wielu lat w (...), więc trudno jest czynić mu zarzut, że nie pomagał chorej matce przebywającej w W.. Strona pozwana nie wykazała również, że taka pomoc była oczekiwana od babci i matki pozwanych, a powód jej odmówił. Powód utrzymywał regularny kontakt ze zmarłą matką, rozmawiając z nią telefonicznie. Na miejscu zaś pomagała teściowej żona powoda. Strona pozwana nie wykazała, żeby zachowanie powoda względem spadkobierczyni miało charakter nękania. Z przesłuchania pozwanej J. Ś. wynika, że co prawda nie każda rozmowa z powodem sprawiała Z. O. (1) przyjemność, ale nie może to być podstawą do odmowy zasądzenia zachowku.

Sąd Okręgowy wskazał również w kontekście przesłanek z art. 5 k.c., że w umowie częściowego działu spadku po J. O. (2) – ojcu powoda, powód darował siostrze E. Ś. (2) ¹/6 swojego udziału w lokalu przy ulicy (...) o wartości według cen obecnych 213333 zł. Po E. Ś. (2) spadek nabyli zaś pozwani.

Zgodnie z art. 922 § 3 k.c., do długów spadkowych należy także obowiązek zaspokojenia roszczeń o zachowek. Zgodnie zaś z art. 1034 § 1 k.c., do chwili działu spadku spadkobiercy ponoszą solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe.

Dlatego też Sąd Okręgowy zasądził kwotę zachowku solidarnie od pozwanych wraz z odsetkami ustawowymi za czas opóźnienia od daty wyroku do dnia zapłaty, uznając, że odsetki były zasadne dopiero od daty wyrokowania, gdyż według cen z tej daty została ustalona wartość zachowku.

O kosztach postępowania Sąd I – ej instancji orzekł na podstawie art. 100 zdanie pierwsze k.p.c.

Apelację od tego wyroku wnieśli pozwani, zaskarżając jego punkty pierwszy i trzeci.

Zaskarżonemu wyrokowi zarzucili:

1. naruszenie prawa materialnego, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, a mianowicie:

a. art. 993 k.c. w zw. z art. 994 § 1 k.c. i art. 888 § 1 k.c. poprzez nieuzasadnione przyjęcie, że czynności prawne w postaci działu spadku oraz zniesienia współwłasności, w realiach przedmiotowej sprawy, należy traktować jako darowizny podlegające uwzględnieniu przy obliczaniu zachowku;

b. art. 5 k.c. poprzez jego niezastosowanie i nieuzasadnione przyjęcie, że roszczenie powoda o zachówek nie było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego;

2. błąd w ustaleniach faktycznych, polegający na:

a. nieuwzględnieniu faktu, iż powód zgodził się na przeprowadzony podział majątku swoich rodziców m.in. ze względu na to, iż wcześniej otrzymał pomoc finansową w nabyciu mieszkania;

b. błędnym przyjęciu, że powód nie zachowywał się w stosunku do swojej matki (spadkodawczyni) w sposób naganny, zgłaszając roszczenia finansowe, mimo iż wiele lat wcześniej zaakceptował podział majątku po swoich rodzicach;

c. nieuwzględnieniu faktu, iż powód w żaden sposób nie angażował się w pomoc przy opiece nad spadkodawczynią oraz nie był obecny na jej pogrzebie;

d. błędnym przyjęciu, że spadkodawczyni pomagała żona powoda - A. O.;

3. naruszenie prawa procesowego, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, a mianowicie:

a. art. 233 § 1 k.p.c. poprzez przekroczenie granic swobodnej oceny dowodów, co znalazło wyraz w obdarzeniu wiarygodnością w całości zeznań świadka A. O., pomimo ich sprzeczności, zarówno wewnętrznej, jak i z pozostałym materiałem dowodowym, w szczególności z zeznaniami pozwanych oraz z dokumentami w postaci umowy częściowego działu spadku z dnia 22 października 2001 roku, Rep. A nr (...) oraz umowy darowizny z dnia 11 września 2009 roku, Rep. A nr (...);

b. art. 230 k.p.c. poprzez nieuznanie za przyznany przez powoda faktu otrzymania od rodziców pomocy finansowej przy nabyciu mieszkania.

W związku z podniesionymi zarzutami pozwani wnieśli o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez oddalenie powództwa w całości i zasądzenie od powoda J. O. (1) solidarnie na rzecz pozwanych J. Ś. i L. Ś. (1) kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych za I - ą i II - ą instancję.

W odpowiedzi na apelację pozwanych powód wniósł o oddalenie apelacji w całości i zasądzenie od pozwanych na rzecz powoda kosztów postępowania apelacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Także powód wywiódł apelację od wyroku z dnia 26 lutego 2020 roku, zaskarżając go w części obejmującej oddalenie powództwa ponad zasądzoną kwotę do kwoty 172812,50 zł oraz ustalenia daty początkowej odsetek ustawowych za opóźnienie, zarzucając naruszenie przez Sąd Okręgowy art. 231 i 233 § 1 k.p.c., a także błędną wykładnię art. 888 - 891 oraz art. 991 - 1000 k.c., a także w części wzajemnego zniesienia między stronami kosztów procesu, zarzucając naruszenie przez Sąd Okręgowy art. 100 k.p.c.

W związku z tymi zarzutami powód wniósł o zmianę wyroku w zaskarżonym zakresie poprzez zasądzenie od pozwanych na jego rzecz na podstawie art. 991 § 1 oraz art. 1000 § 1 k.c. kwoty 23444,18 zł tytułem zachowku wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 10 października 2018 roku do dnia zapłaty oraz kwoty 14437,57 zł tytułem odsetek ustawowych za opóźnienie od zasądzonej kwoty 149368,32 zł za okres od dnia 10 października 2018 roku do dnia 26 lutego 2020 roku oraz kosztów postępowania przed Sądem I - ej instancji, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych ponad zasądzoną kwotę 9220 zł, a także kosztów postępowania przed Sądem II - ej instancji, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

W odpowiedzi na apelację powoda pozwani wnieśli o oddalenie apelacji w całości i zasądzenie od powoda solidarnie na rzecz pozwanych kosztów zastępstwa procesowego za postępowanie apelacyjne według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności wskazać należy, że żadna ze stron nie wносиła o przeprowadzenie rozprawy przez Sąd Apelacyjny. W tym stanie rzeczy na podstawie art. 374 k.p.c. sprawa została rozpoznana na posiedzeniu niejawnym.

Apelacja pozwanych nie zasługiwała na uwzględnienie, zaś apelacja powoda była uzasadniona w części.

Sąd Apelacyjny podziela i przyjmuje za własne ustalenia faktyczne Sądu I - ej instancji zawarte w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, spełniającego wymogi określone w art. 328 § 2 k.p.c. Ustalenia te mają oparcie w zgromadzonym w sprawie materiale dowodowym, ocenionym zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c.

Co do zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., podniesionego przez obie strony, to należy zaaprobować utrwalony w orzecznictwie pogląd, że do naruszenia tego przepisu może dojść wówczas, gdy zostanie wykazane uchybienie podstawowym kryteriom oceny, tj. zasadom doświadczenia życiowego, źródłom wiedzy, regułom poprawności logicznej, właściwemu kojarzeniu faktów i prawdopodobieństwu przedstawionej wersji (tak Sąd Najwyższy m.in. w wyroku z dnia 16 maja 2005 roku, III CK 314/05, Lex numer 172176). W związku z tym tylko w przypadku, gdy brak jest logiki w wiązaniu wniosków z zebranymi dowodami lub gdy wnioskowanie sądu wykracza poza schematy logiki formalnej albo wbrew zasadom doświadczenia życiowego nie uwzględnia oczywistych związków przyczynowo - skutkowych, przeprowadzona ocena dowodów może być podważona (tak Sąd Najwyższy m.in. w wyroku z dnia 27 września 2002 roku, II CKN 817/00, OSNC z 2000 roku, Nr 7 - 8, poz.139).

W związku z tym stwierdzić należy, że zarzut powoda naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., podobnie zresztą jak wskazanie na naruszenie art. 231 k.p.c., postawione zostały wadliwie, gdyż apelacja powoda sprowadzała się do zakwestionowania oceny prawnej w zakresie sposobu wyliczenia zachowku i wymagalności roszczenia o jego zapłatę, a nie ustaleń faktycznych oraz oceny dowodów, na której je oparto.

Także samo powołanie się przez pozwanych na przekroczenie granic swobodnej oceny dowodów warunków skutecznego zgłoszenia zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. nie spełnia. Nie wskazano bowiem, jakie kryteria oceny naruszył Sąd I - ej instancji w stosunku do konkretnych dowodów i nie wyjaśniono, dlaczego zarzucane uchybienie mogło mieć wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie. Tylko zaś w takim wypadku zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. mógłby okazać się skuteczny (tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 23 stycznia 2001 roku, IV CKN 970/00, Lex numer 52753 i w wyroku z dnia 06 lipca 2005 roku, III CK 3/05, Lex numer 180925).

W apelacji pozwanych zakwestionowane zostały zeznania świadka A. O., którym zarzucono sprzeczności zarówno wewnętrzne, jak i z pozostałym materiałem dowodowym oraz tendencyjność, lecz jednocześnie nie wskazano, w jaki sposób przyznanie wiarygodności tym zeznaniom przez Sąd Okręgowy wpłynęło na treść wydanego wyroku. Chronologia i treść dyspozycji majątkowych spadkodawczyni została bowiem ustalona na podstawie złożonych do akt dokumentów obejmujących umowy z dnia 22 października 2001 roku, 11 września 2009 roku i 5 grudnia 2011 roku, a w związku z tym nieścisłe zrelacjonowanie przez świadka tych zdarzeń nie wpłynęło na ustalenia faktyczne w tym zakresie. Natomiast zeznania świadka A. O. odnośnie stanu zdrowia spadkodawczyni i charakteru składanych jej przez świadka wizyt nie miały istotnego znaczenia dla rozpoznania sprawy. To, czy świadek udzielała pomocy Z. O. (4), czy też jedynie towarzyszyła jej, jest irrelewantne prawnie, gdyż to ewentualnie określone zachowania powoda i jego relacje z matką mogły mieć znaczenie dla oceny zgodności zgłoszonego żądania z zasadami współżycia społecznego.

W tym zakresie zaś Sąd Okręgowy nie dopuścił się błędu w ustaleniach faktycznych, gdyż ustalił, że powód, przebywający na stałe w (...)od ponad 10 lat, utrzymywał z matką kontakt jedynie telefoniczny. Poczynione zostało także ustalenie, że powód zgłosił wobec matki roszczenia finansowe w związku z dokonanymi dyspozycjami, co

początkowo spowodowało urazę u matki. Ocena tych okoliczności z punktu widzenia zasad współżycia społecznego należy zaś do kwestii prawnych, a nie jest wynikiem pominięcia okoliczności faktycznych istotnych z punktu widzenia prawidłowości rozstrzygnięcia.

Choć zgodzić się należy z twierdzeniem apelacji pozwanych, że Sąd Okręgowy pominął okoliczność, że powód nie był obecny na pogrzebie swojej matki, to jednakże ten fakt również pozostaje bez znaczenia dla oceny relacji tych osób za życia Z. O. (1), która ma znaczenie z punktu widzenia tego, czy zgłoszone roszczenie nie stanowi nadużycia prawa.

Odnośnie natomiast akceptacji ze strony powoda podziału majątku rodziców, to o ile podział majątku spadkowego po ojcu odbył się z jego udziałem, w tym poprzez przysporzenie kosztem jego majątku na rzecz siostry w zakresie lokalu mieszkalnego, a więc z jego akceptacją, to brak w materiale dowodowym jakiegokolwiek potwierdzenia tego, by rozporządzenie na rzecz E. Ś. (2) w 2011 roku odbyło się za jego zgodą i wiedzą. Wręcz przeciwnie – świadek A. O. podała, że jak powód się o tym dowiedział, to sytuacja stała się napięta. Co prawda pozwany L. Ś. (1) zeznał, że w rodzinie było porozumienie co do rozrządzenia majątkiem, bo wujek dostał coś wcześniej w związku z zakupem mieszkania, jednakże zeznania pozwanego w tym zakresie były nie tylko bardzo nieprecyzyjne, ale i całkowicie gołosłowne. Pozwany nie wiedział ani tego w jakiej formie udzielona była ta pomoc – rzeczowej czy finansowej, ani nie określił nawet w przybliżeniu jej wysokości.

Każda ze stron jest obowiązana do złożenia zgodnych z prawdą wyjaśnień odnośnie okoliczności sprawy i oświadczeń co do twierdzeń strony przeciwnej dotyczących okoliczności faktycznych (art. 3 k.p.c. i art. 210 § 2 k.p.c.), przy czym istotnie, jak wskazuje pełnomocnik pozwanych, ogólne zaprzeczenie wszystkim twierdzeniom strony przeciwnej w zasadzie nie czyni zadość temu obowiązkowi. Znalazło to wyraz w znowelizowanym brzmieniu art. 210 § 2 k.p.c., do którego dodano zdanie drugie, że strona jest przy tym obowiązana wyszczególnić fakty, którym zaprzecza. Zaprzeczenie ogólne wszystkim twierdzeniom wyraźnie nieprzyznanym jest więc obejściem powyższego obowiązku, a co za tym idzie jest pozbawione skutków wypowiedzenia się co do twierdzeń drugiej strony i nie pozbawia sądu możliwości skorzystania z uprawnienia przewidzianego w art. 230 k.p.c. Niemniej jednak w judykaturze przyjmuje się, że zastosowanie tego przepisu jest możliwe tylko wówczas, gdy sąd weźmie pod uwagę wynik całej rozprawy, co oznacza, że sąd musi powziąć - na podstawie wyniku całej rozprawy, czyli wszystkich okoliczności sprawy, całego materiału procesowego - przekonanie, że strona nie zamierzała i nie zamierza zaprzeczyć istnieniu faktów przytoczonych przez stronę przeciwną. W razie wątpliwości nie można stosować przepisu art. 230 k.p.c. (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 lutego 2016 roku, I CSK 231/15, Legalis numer 1508598).

W badanej sprawie analiza oświadczenia procesowego strony powodowej zawartego w piśmie przygotowawczym z dnia 13 grudnia 2018 roku wskazuje, że posłużenia się przez powoda sformułowaniem, że zaprzecza wszelkim twierdzeniom pozwanych, poza uznanymi w pozwie i w tym piśmie, daje podstawę do twierdzenia, że powód nie przyznał faktu uzyskania pomocy finansowej od rodziców na zakup mieszkania. Trudno zaś wymagać od powoda skonkretyzowanego zaprzeczenia wobec twierdzenia, które takiej cechy nie posiadało. Ponadto skoro powód wyraźnie potwierdził okoliczność uzyskania własności nieruchomości w K., to brak takiego oświadczenia odnośnie innych dóbr oznacza zaprzeczenie ich otrzymania. Także wartość lokalu mieszkalnego została na rozprawie w dniu 12 lutego 2020 roku wyraźnie przyznana przez pełnomocnika powoda, a niezłożenie takiego oświadczenia co do innych okoliczności sprawy powoduje, że objęte są one wcześniejszym zaprzeczeniem.

Istota apelacji pozwanych sprowadzała się do zarzut niewłaściwego zastosowania przez Sąd Okręgowy przepisu prawa materialnego w postaci art. 993 k.c. i uznania, iż czynności prawne częściowego działu spadku i zniesienia współwłasności nieruchomości stanowią darowiznę w rozumieniu art. 993 k.c. Sąd Apelacyjny w pełni podziela stanowisko wyrażone w tej kwestii przez Sąd I - ej instancji w uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia oraz jego argumentację.

Rację ma bowiem Sąd Okręgowy, iż umowny dział spadku lub zniesienie współwłasności nieruchomości może zostać zakwalifikowane jako umowa darowizny w rozumieniu art. 993 k.c. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 19 marca 2009 roku (III CSK 307/08, Lex numer 492154) stwierdził, iż umowa obligacyjna obejmująca zniesienie

między współwłaścicielami współwłasności nieruchomości w wyniku nieodpłatnego przeniesienia przez jednego z nich udziałów we współwłasności na drugiego dotychczasowego współwłaściciela może być kwalifikowana jako umowa darowizny. Darowizna może bowiem dotyczyć elementów majątku objętego współwłasnością, a w tej sytuacji przysporzenie będzie odnosiło się do udziału.

Przy wykładni art. 993 k.c. należy mieć na względzie, że o doliczeniu świadczenia do spadku celem ustalenia substratu zachowku decydujące znaczenie ma to, aby miało ono cechy i skutki darowizny. W konsekwencji każda celowa czynność prawna powodująca jednokierunkowe przesunięcie majątkowe, skutkujące wzbogaceniem majątkowym jednej strony kosztem drugiej będzie nosi cechy darowizny. Jak trafnie ocenił Sąd Okręgowy, stanowisko to znajduje również uzasadnienie w kontekście wykładni celowościowej. Gdyby przez darowizny, o których mowa w przepisach o zachowku, rozumieć wyłącznie darowizny jako umowy wprost tak nazwane, a nie również czynności o cechach i skutkach charakterystycznych dla darowizn, to spadkodawcy w prosty sposób mogliby obchodzić przepisy o zachowku i wydziedziczeniu, zawierając dysymulowane umowy darowizny pod postacią różnych umów i prowadząc do dokonania przysporzeń majątkowych na rzecz innych osób, bez obowiązku zapłaty w przyszłości zachowku na rzecz uprawnionych (tak Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 6 listopada 2012 roku, I ACa 1105/12, Legalis numer 739058 i Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 9 grudnia 2013 roku, I ACa 98/13, Legalis numer 746292).

Biorąc powyższe pod uwagę, nie sposób w kontekście ustalenia substratu zachowku dochodzonego pozwem w niniejszej sprawie nie objąć pojęciem darowizny umów o częściowym dziale spadku dokonanych pomiędzy spadkodawczynią a jej dziećmi oraz umowy o zniesieniu współwłasności zawartej pomiędzy Z. O. (1) a E. Ś. (2). Tym czynnościom prawnym przypisać można najbardziej podstawowe cechy darowizny, gdyż stanowią one nieodpłatne świadczenie na rzecz osób trzecich kosztem majątku spadkodawczyni. Celem, który przyświecał spadkodawczyni, było wzbogacenie jej dzieci kosztem jej majątku. Istotne znaczenie ma tu okoliczność, że skutkiem tych umów było przeniesienie na powoda i jego siostrę prawa własności najbardziej wartościowych składników majątku bez żadnego ekwiwalentu.

Tej kwalifikacji nie sprzeciwia się okoliczność, że do tych dyspozycji doszło w drodze zgodnych oświadczeń składających się na poszczególne umowy, których wynikiem były przysporzenia na rzecz obojga dzieci Z. O. (1). O ile bowiem czynności z 2001 i 2009 roku były dokonane z udziałem powoda i wymagały jego akceptacji, to brak podstaw do przyjęcia, by wiedzą i zgodą powoda objęte było także zniesienie współwłasności lokalu pomiędzy Z. O. (1) i E. Ś. (2). Nie można zatem przyjąć, by powód akceptował taki finalny sposób rozliczeń całego majątku rodziców, że przypada mu działka w K. o wartości 87000 zł, a jego siostrze lokal o wartości 1200000 zł. Z zeznań świadka A. O. wynika, że „zrzeczeniem powoda” był objęty podział majątku po ojcu na tamten moment, nie zaś dalsze rozporządzenia prowadzące do takiego ostatecznego rezultatu bez prawa do zachowku. Także darowizna udziału wynoszącego 1/2 w nieruchomości w K., należącego do Z. O. (1) dokonana na rzecz powoda w 2009 roku, nie oznacza, że definitywnie zamykała ona rozliczenia pomiędzy rodzeństwem z tytułu przysługującego dziedziczenia po matce. Taka wola po stronie powoda nie wynika bowiem z żadnych dowodów. Ciąg darowizn na rzecz każdego z dzieci nie oznacza bowiem wzajemnej kompensaty przyszłych roszczeń z tytułu zachowku po śmierci darczyńcy. W konsekwencji charakteru darowizny nie odbiera dokonaniu zniesieniu współwłasności lokalu mieszkalnego przy ulicy (...) fakt wcześniejszych rozrządzeń udziałami w nieruchomości w K. przez E. Ś. (2) i jej matkę na rzecz powoda, gdyż były to inne czynności prawne, dokonane na przestrzeni wielu lat, nie stanowiące zresztą nawet w przybliżeniu ekwiwalentu dyspozycji lokalem.

Każda z tych czynności wymagała zresztą odrębnej analizy pod kątem tego, czy darczyńca zmierzał do wzbogacenia obdarowanego kosztem swego majątku, przy przyjęciu, że jedynie pełna odpłatność wyłącza darowiznę. Do zawarcia umowy darowizny dochodzi bowiem w każdym wypadku, gdy wartość świadczenia darczyńcy jest znacznie wyższa od wartości świadczenia obdarowanego. Dopuszczalne jest bowiem zawieranie umów o charakterze mieszanym - „nieodpłatno - odpłatnym” (negotium mixtum cum donatione) przy założeniu, iż dopiero wynik porównania wartości świadczeń obu stron pozwala na zgodną z wymogami z art. 65 k.c. kwalifikację prawną określonego stosunku jako darowizny.

Dokonując porównania wartości ekonomicznej świadczeń wynikających z poszczególnych czynności prawnych, stwierdzić należy, że zarówno umowy objęte częściowym działem spadku po J. O. (2) bez spłat i dopłat, jak i umowa z 2009 roku wprost nazwana darowizną, a także zniesienie współwłasności z 2011 roku bez spłat i dopłat stanowiły darowizny. Jednocześnie z żadnej z tych czynności prawnych nie wynika wola powoda zrzeczenia się prawa do zachowku po matce. Nawet zaś ich globalne zestawienie, jak postulują pozwani, wskazuje na istnienie istotnej różnicy w wysokości przysporzeń na korzyść E. Ś. (2). Dysproporcji tej nie niweczy obowiązek zapewnienia Z. O. (1) przez E. Ś. (2) dożywotniego zamieszkania w lokalu przy ulicy (...). Darowizna może być obciążona poleceniem, co wprost wynika z treści art. 893 k.c., lecz w orzecznictwie i doktrynie dopuszcza się również tzw. darowiznę obciążliwą, stanowiącą wykształcony w praktyce obrotu stosunek, w którego treści występuje odmienny element - świadczenie obdarowanego powiązane z określonym wierzycielem. Stanowisko takie, znajdujące pod rządem obowiązywania Kodeksu zobowiązań podstawę w art. 354 § 2 k.z., stanowiącym, że darczyńca może obciążyć obdarowanego obowiązkiem spełnienia określonego świadczenia (a więc nie tylko poleceniem), jest utrwalone także pod rządem Kodeksu cywilnego, gdyż Sąd Najwyższy już w wyrokach z dnia 11 marca 1970 roku (III CZP 28/70, OSNC z 1971 roku, Nr 10, poz. 171) i z dnia 21 marca 1973 roku (III CRN 40/73, OSNCP z 1974 roku, Nr 2, poz. 26), wyraził pogląd, że mimo niezamieszczenia w Kodeksie cywilnym odpowiednika art. 354 § 2 k.z. darczyńcy wolno obciążyć drugą stronę umowy darowizny (obdarowanego) obowiązkiem spełnienia oznaczonego świadczenia, w tym także na rzecz osoby trzeciej. Taki obowiązek spoczywający na obdarowanym nie ma charakteru samoistnego, lecz według zamiaru stron ma stanowić obciążenie otrzymanego przez obdarowanego przysporzenia, przez co, co do zasady nie pozbawia umowy darowizny cechy nieodpłatności i nie jest sprzeczny z naturą umowy darowizny, a jest dopuszczalny w świetle zasady swobody umów wynikającej z art. 353¹ k.c. W niniejszej sprawie owa służebność nie została zresztą ustanowiona w ramach odpłatnej umowy dożywocia z art. 908 k.c., lecz dokonana została samodzielnie w ramach swego rodzaju „darowizny obciążliwej” połączonej z ustanowieniem służebności mieszkania na rzecz spadkodawczyni – darczyńcy, nie pozbawiając tym samym zawartej umowy nieodpłatnego charakteru.

Przy ocenie wartości ekonomicznej świadczenia E. Ś. (2) wobec matki nie można pominąć, że czynności prawne były dokonywane pomiędzy osobami najbliższymi, tj. matką i córką. Natomiast w doktrynie podkreślany jest szczególnie charakter funkcji służebności osobistych, która sprowadza się przede wszystkim do sfery alimentacyjnej (tak A. Kidyba (red.), K. A. Dadańska, T. A. Filipiak, Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe, Lex, 2009).

Te wszystkie rozważania prowadzą do wniosku, że prawidłowa była dokonana przez Sąd Okręgowy ocena charakteru zawartych umów i zaliczenia ich jako darowizn do substratu zachowku.

Odnośnie zarzutu naruszenia art. 5 k.c. podkreślenia wymaga, że pozwani nie podważyli w apelacji ustaleń Sądu I – ej instancji odnośnie relacji rodzinnych powoda z matką opartych na istniejącej więzi rodzinnej, choć niezaprzecalnie nie posiadających charakter bliskich, bezpośrednich kontaktów. Przy takich ustaleniach faktycznych brak jest podstaw do przyjęcia, by zasady współżycia społecznego uzasadniały pozbawienie powoda prawa do zachowku bądź jego obniżenie. Podzielając co do zasady pogląd, że określenie w art. 928 i 1008 k.c. przesłanek niegodności dziedziczenia oraz wydziedziczenia nie wyłącza dopuszczalności obniżenia zachowku z powodu niewłaściwego, sprzecznego z zasadami współżycia społecznego zachowania uprawnionego do zachowku wobec spadkodawcy, to jednak zastosowanie art. 5 k.c. należy ograniczyć do sytuacji, gdy pozwoli to na uczynienie zadość społecznemu odczuciu sprawiedliwości, sprzeciwiającemu się przyznaniu pełnej należności z tytułu zachowku, a wyjątkowo zachowku w ogóle, osobie, co do której istnieją podstawy do uznania jej za niegodną dziedziczenia lub istniały podstawy do jej wydziedziczenia (tak Sąd Najwyższy m.in. w wyroku z dnia 16 czerwca 2016 roku, V CSK 625/15, Lex numer 2073929).

Takie okoliczności nie zostały zaś wykazane w niniejszej sprawie. Natomiast kwestionowanie przez pozwanych stopnia zażyłości powoda z matką, co miało się objawiać brakiem zaangażowania w opiekę nad nią, zgłaszaniem wobec niej żądań finansowych, a po jej śmierci nie uczestniczeniem w pogrzebie nie miało znaczenia dla kierunku rozstrzygnięcia, gdyż te okoliczności nie mogą zostać zakwalifikowane jako wyjątkowy wypadek uzasadniający zastosowanie art. 5

k.c. Jak wynika bowiem z zeznań pozwanych, sama spadkodawczyni nie żywiła długo urazy do syna w związku z jego postawą, utrzymywała z nim stałe kontakty telefoniczne oraz bezpośrednio z jego żoną.

W związku z tym nie miały znaczenia dla rozpoznania sprawy okoliczności wynikające z dowodów z dokumentów dopuszczonych w postępowaniu apelacyjnym, a związane z tym, że spadkodawczyni od 2014 roku wymagała całodobowej opieki, co generowało koszty. Z okoliczności sprawy nie wynikało bowiem, by jej potrzeby w tym zakresie nie były zaspokajane, a powód odmawiał pomocy w tym zakresie. Wręcz przeciwnie – stan oszczędności spadkodawczyni na moment jej śmierci wynoszący 25246,94 zł wskazuje na to, że Z. O. (1) dysponowała środkami na zaspokajanie swoich potrzeb w czasie choroby, a wsparcie finansowe ze strony syna nie było konieczne.

Z tych wszystkich względów apelacja pozwanych jako bezzasadna podlegała oddaleniu w całości w oparciu o art. 385 k.p.c.

Jeśli natomiast chodzi o apelację powodów, to była ona uzasadniona w części. Nietrafione były bowiem zarzuty odnośnie sposobu obliczenia substratu zachowku, gdyż polega on na ustaleniu czystej wartości spadku. Składa się na nią wartość stanu czynnego spadku, do której dolicza się wartość darowizn i zapisów windykacyjnych dokonanych przez spadkodawcę. Czysta wartość spadku powiększona o darowizny doliczane do spadku tworzy substrat zachowku, od której należy odjąć wartość stanu biernego, czyli długów spadkowych (tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 10 lipca 2014 roku, I ACa 113/14, Lex numer 1527263).

W myśl art. 922 § 3 k.c. do długów spadkowych zalicza się koszty pogrzebu spadkodawcy w takim zakresie, w jakim pogrzeb ten odpowiada zwyczajom przyjętym w danym środowisku. Strona powodowa nie kwestionowała wysokości kosztów pogrzebu poniesionych przez pozwanych, lecz jedynie możliwość ich odliczenia od substratu zachowku, co nie było uzasadnione. Prawidłowo bowiem Sąd Okręgowy ustalił wartość czynną spadku, sumując kwotę oszczędności na koncie bankowym spadkodawczyni i wartość darowizn, a następnie odejmując od tej sumy dług spadkowy w postaci kosztów pogrzebu.

Słusznie natomiast powód zakwestionował sposób zaliczenia darowizny poczynionej na rzecz powoda z zastrzeżeniem jej objęcia wspólnością majątkową małżeńską powoda i jego żony. W sytuacji bowiem, gdy - według ustaleń stanowiących podstawę wydania zaskarżonego wyroku - darowizna uczyniona została przez spadkodawczynię na rzecz powoda i jego żony do wspólności majątkowej małżeńskiej, to nieprawidłowo uznał Sąd Okręgowy, że zaliczeniu na zachówek należny powodowi podlega wartość całego darowanego udziału w tej nieruchomości. Zasadnie powód zarzuca, że pogląd, na którym oparty został zaskarżony wyrok, iż zaliczeniu podlega $\frac{2}{3}$ wartości nieruchomości w K., wyrażony został z naruszeniem art. 996 k.c. Mimo, iż, jak słusznie podnoszą pozwani w odpowiedzi na apelację, małżeńska wspólność majątkowa jest wspólnością bezudziałową (art. 31 k.r.o.), darowanie przez Z. O. (1) przedmiotu, który ma wejść do wspólności majątkowej małżeńskiej, pozwala - dla celu przewidzianego w art. 996 k.c. - na przyjęcie (przy odpowiednim zastosowaniu art. 42 i 43 § 1 k.r.o.), że skoro ten udział ma przypaść jako obdarowanym małżonkom do wspólności majątkowej małżeńskiej, to małżonek, który jest uprawniony do zachowku, obdarowany został połową tego udziału (tak Sąd Najwyższy w wyrokach: z dnia 12 maja 2000 roku, II CKN 542/00, Legalis numer 277408 i z dnia 3 stycznia 2003 roku, IV CSK 158/02, Biuletyn Sądu Najwyższego z 2004 roku, Nr 4, poz. 8). Konsekwencją ukształtowania wspólności ustawowej jako wspólności łącznej jest zakaz dokonywania w czasie jej trwania podziału majątku wspólnego oraz zakaz rozporządzania i zobowiązania się do rozporządzenia udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku (art. 31 i art. 35 k.r.o.). W art. 996 zdanie pierwsze k.c. chodzi natomiast o zaliczenie przysporzenia uzyskanego przez uprawnionego na należny mu zachówek. Jeżeli uprawniony do zachowku pozostaje we wspólności ustawowej, a przedmiot darowizny dokonanej przez spadkodawcę na rzecz obojga małżonków wszedł do majątku wspólnego, to zachodzą podstawy do przyjęcia, że przysporzeniem na rzecz samego uprawnionego jest tylko połowa wartości tego przedmiotu. Wniosek ten jest uzasadniony w świetle art. 42 i art. 43 § 1 k.r.o., skoro od chwili ustania wspólności ustawowej do majątku, który był nią objęty, stosuje się odpowiednio przepisy o

współwłasności w częściach ułamkowych, a oboje małżonkowie mają równe udziały w majątku wspólnym (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 maja 2017 roku, I CZ 512/16, Legalis numer 1650912).

W związku z tym do substratu zachowku podlegała zaliczeniu kwota 36250 zł, a nie 58000 zł i w takiej samej wysokości należy odliczyć od należnego powodowi zachowku darowiznę dokonaną na rzecz powoda. Powoduje to, że należna kwota zachowku wynosi 165680,82 zł, a w związku z tym wyrok Sądu Okręgowego podlegał zmianie na podstawie art. 386 § 1 k.p.c. przez zasądzenie kwoty 16312,50 zł z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia 10 października 2018 roku do dnia zapłaty.

Odnosnie właśnie kwestii daty początkowej naliczania odsetek za opóźnienie w zaspokojeniu roszczenia o zachowek, to istotnie w doktrynie i orzecznictwie zarysowały się dwa rozbieżne stanowiska. Pierwszy z poglądów wskazuje na możliwość naliczania odsetek z tytułu opóźnienia w spełnieniu tego rodzaju roszczenia dopiero od daty wyrokowania. Zasadniczy argument powoływany na rzecz tej tezy opiera się na stwierdzeniu, że wartość udziału w spadku określana na potrzeby wyliczenia zachowku jest szacowana z uwzględnieniem cen z tego okresu, co wynika z utrwalonego stanowiska orzecznictwa sądowego motywowanego treścią art. 995 § 1 k.c., w szczególności powołanej w apelacji uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1985 roku (III CZP 75/84, OSNC z 1985 roku Nr 10, poz. 147), stanowiącej zasadę prawną. Dalsze argumenty odwołują się do możliwości zawyżenia wartości zachowku w przypadku uwzględnienia cen z daty wyrokowania i jednoczesnego zasądzenia odsetek za okres wcześniejszy, a to wobec występowania inflacji (tak Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 06 listopada 2012 roku, I ACa 1105/12, Lex numer 1272035). W niektórych z orzeczeń stwierdzono również, że dopiero w momencie wydania wyroku roszczenie staje się wymagalne (tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 18 listopada 1997 roku, I ACa 690/97, Apel. W-wa z 1998 roku, Nr 4, poz. 35).

Drugi pogląd opiera się na konstatacji, że wobec braku wskazania w ustawie, kiedy świadczenie takie powinno być zrealizowane, stosuje się art. 455 k.c. Zgodnie z tym przepisem dłużnik powinien spełnić świadczenie niezwłocznie po wezwaniu go do tego przez wierzyciela. Jeśli tego nie czyni, to popada w opóźnienie dające podstawę do obciążenia go odsetkami. Stanowisko takie można odnaleźć między innymi w wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 27 lutego 2013 roku (I ACa 1156/12, Lex numer 1289499) i Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 października 2012 roku (I ACa 460/12, Lex numer 1238234). Podkreśla się przy tym deklaratoryjny charakter wyroku zasądzającego świadczenie z tytułu zachowku (tak Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 10 stycznia 2013 roku, I ACa 688/12, Lex numer 1267187).

W najbardziej aktualnym orzecznictwie zaczyna dominować stanowisko pośrednie, odwołujące się do konieczności uwzględniania w tym zakresie indywidualnych okoliczności danej sprawy. I tak w wyroku z dnia 7 lutego 2013 roku (II CSK 403/12, Lex numer 1314389) Sąd Najwyższy wskazał na ten wymóg, nakazując badanie zarówno tego, kiedy zobowiązany znał już wszystkie obiektywnie istniejące okoliczności pozwalające racjonalnie ocenić zasadność i wysokość zgłoszonego roszczenia z tytułu zachowku, jak i funkcji, jaką pełniły odsetki w danym okresie, podnosząc, że nastąpiła jej zmiana – od waloryzacyjnej w okresie transformacji i niestabilności cen po funkcję zryczałtowanego wynagrodzenia za korzystanie przez dłużnika ze środków pieniężnych, a także wzrostu lub spadku cen, stanowiących podstawę ustalenia wartości majątku spadkowego. Na ten ostatni aspekt związany ze wzrostem wartości nieruchomości stanowiącej element masy spadkowej pomiędzy datą otwarcia spadku a wyrokowaniem wskazał Sąd Najwyższy także w wyroku z dnia 6 marca 2014 roku (V CSK 209/13, Lex numer 1446457). Tą linię orzecniczą kontynuował Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 22 czerwca 2016 roku (III CSK 279/15, Lex numer 2096715), opowiadając się przeciwko jakimkolwiek automatyzmowi w tym zakresie, a za ustalaniem stanu opóźnienia indywidualnie z uwzględnieniem okoliczności danej sprawy.

Słuszność tego ostatniego kierunku orzeczniczego, zaaprobowanego przez Sąd Apelacyjny przy wyrokowaniu w niniejszej sprawie, znajduje pełne potwierdzenie w jej okolicznościach. Pozwani w chwili doręczenia pozwu znali wszystkie okoliczności pozwalające na obiektywną i racjonalną ocenę wysokości roszczenia. Przedmiotem rozliczeń są przede wszystkim darowizny dwóch składników majątkowych, których orientacyjną wartość pozwani mogli ustalić choćby na podstawie ogólnie dostępnych w prasie i internecie informacji o cenach działek pod W. i mieszkań w W..

Podkreślić przy tym należy, iż wartość nieruchomości została ustalona na podstawie zgodnych stanowisk stron w tym zakresie. Należy więc przyjąć, iż istnieje brak wewnętrznej spójności pomiędzy ustaleniem wysokości należnego zachowku a przyjętym terminem jego wymagalności. Ponadto z uwagi na konflikt stron będący wynikiem roszczeń powoda zgłaszanych jeszcze za życia A. O. pozwani w chwili doręczenia im pozwu winni być przygotowani finansowo i organizacyjnie na zaspokojenie objętych nim roszczeń. Stąd też odsetki ustawowe należne były powodowi od dnia 10 października 2018 roku zgodnie z wnioskiem apelacji. Wówczas doszło już bowiem w sprawie do zawisłości sporu, a więc niezaprzeczalnie pozwani mieli świadomość zgłoszonych wobec nich roszczeń, a jednocześnie upłynął konieczny czas na ich realizację.

Zmiana rozstrzygnięcia co do roszczenia głównego spowodowała konieczność korekty zawartego w wyroku postanowienia o kosztach procesu przy przyjęciu zastosowanej przez Sąd Okręgowy wynikającej z art. 100 zdanie pierwsze k.p.c. reguły stosunkowego rozdzielenia tych kosztów. Wbrew bowiem twierdzeniom apelacji powoda nie doszło do skutecznego ograniczenia powództwa w niniejszej sprawie, co mogło się dokonać jedynie poprzez cofnięcie pozwu w części ze zrzeczeniem się roszczenia lub bez tego zrzeczenia, ale za zgodą pozwanych i w formie pisemnej. Zresztą nawet gdyby tak się stało, zgodnie z ogólną regułą wyrażoną w przepisie art. 203 § 2 k.p.c. w wypadku cofnięcia pozwu obowiązek zwrotu kosztów procesu na rzecz pozwanego, na jego żądanie, obciąża powoda bez względu na przyczynę cofnięcia. Odstępstwo od tej zasady jest dopuszczalne jedynie w sytuacji, gdy powód wykáže, że wystąpienie z powództwem było niezbędne dla celowego dochodzenia praw lub celowej obrony z uwzględnieniem okoliczności istniejących w dacie wytoczenia pozwu. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy cofnięcie pozwu jest konsekwencją zaspokojenia przez pozwanego wymagalnego w chwili wytoczenia powództwa roszczenia powoda (tak w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2009 roku, II CZ 208/11, Lex numer 1214570).

W związku z tym podstawę obliczeń przy podziale kosztów stanowi w niniejszej sprawie suma należności obu stron, ustalona na podstawie zasad wskazanych w art. 98 § 2 i 3 k.p.c. oraz art. 99 k.p.c. i dzielona proporcjonalnie do stosunku, w jakim strony utrzymały się ze swoimi roszczeniami lub obroną. Otrzymane w rezultacie kwoty stanowią udziały stron w całości kosztów, a poniesione przez powoda koszty przewyższające obciążający go udział, podlegają zasądzeniu na jego rzecz jako różnica w tym zakresie (tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 31 stycznia 1991 roku, II CZ 255/90, OSP z 1991 roku, z. 11, poz. 279 oraz w wyroku z dnia 21 lutego 2002 roku, I PKN 932/00, OSNP z 2004 roku, nr 4, poz. 63). W konsekwencji powoda należy uznać za wygrywającego sprawę w 64%, co powoduje, że należne mu są koszty procesu w kwocie 11295,64 zł.

Mając powyższe na uwadze wyrok Sądu Okręgowego podlegał częściowej zmianie w punkcie drugim oraz w punkcie trzecim na podstawie art. 386 § 2 k.p.c., zaś w pozostałej części apelację powoda oddalono w oparciu o art. 385 k.p.c.

O kosztach postępowania apelacyjnego orzeczono w oparciu o art. 100 zdanie drugie k.p.c. poprzez włożenie na pozwanych obowiązku zwrotu powodowi poniesionych przez niego kosztów tego postępowania obejmujących opłatę od apelacji wynoszącą 1895 zł i kwotę 4050 zł kosztów zastępstwa procesowego wynikającą z § 2 pkt 6 w zw. z § 10 ust. 1 pkt 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 roku w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. poz. 1800). Biorąc pod uwagę wartości przedmiotu sporu obu apelacji, należało przyjąć, że powód przegrał to postępowanie jedynie w nieznacznej części w zakresie swojej apelacji.

Aleksandra Kempczyńska Paulina Asłanowicz Marta Szerel